יעקב ברונר

"עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך"

נפוצה אצלנו הסיסמה של "שלטון התורה" — הדרישה להתמודדות עם כל בעיות החיים, הצבוריים והפרטיים גם יחד, לאור התורה וההלכה. לצערנו התקדמנו רק מעט מאוד בכיוון זה, ובתחומים רבים נשארו הדברים בגדר של שאיפה בלבד. יהדות התורה לא הצליחה להטביע את חותמה במידה הראויה לציון, על החיים הצבוריים, החברתיים, המדיניים והכלכליים במדינה. אפילו הצעד הראשון של בירור הבעיות הכרוכות בהגשמת "שלטון התורה" בכל שטחי החיים, מבחינה תיאורטית בלבד, איננו מבוצע בשיטתיות הדרושה.

בכל זאת זכינו לניצוץ, להתחלה מעשית של "שלטון התורה" המקיף מרבית שטחי החיים, בהתישבות התורתית של "פועלי אגודת ישראל". בשני גושי ההתישבות של התנועה, באזור נחל שורק ובאזור עמק אילון־מודיעים, נעשים על ידי המתישבים מאמצים רבים לסדר את כל סדרי החיים לפי התורה. החיים המשקיים, הצבוריים והחברתיים מנוהלים לפי חוות דעת הלכתית. בישובים אלה שולטת רק רשות אחת — רשות התורה. אין "התפלגות" בין תורה ודרך ארץ. הכל משולב ומאוחד בשאיפה המרכזית: לקיים תורת ה' ומצוותיו.

ויש לציין במיוחד את המאמצים הרבים אשר נעשו על מנת להחיות ולקיים את המצוות התלויות בארץ. העבודה בשטח זה, היא לא למודית בלבד. חברי הישובים הבינו שהמשימה הזאת מחייבת התארגנות בין־ישובית ולכן הקימו את "המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה" בשיתוף עם אישי הלכה, ואת בית המדרש להלכה בהתישבות (ירושלים—שעלבים), ה"כולל" למצוות הארץ ביד־בנימין ועוד. גופים אלה מבצעים פעולות מגוונות בכדי להבטיח את קיום המצוות התלויות בארץ בחקלאות המודרנית. המכון, בשיתוף עם מומחים ואנשי מחקר, מבצע נסיונות בכדי לאפשר פיתוח משק חקלאי חדיש ביותר ע"פ ההלכה.

על חלוצי ההתישבות התורתית אפשר להמליץ, בפה מלא, את מאמר חז"ל: "אמונה — זה סדר זרעים — שמאמין בחי העולמים וזורע". הקמת התישבות על יסודות התורה השלמה, היתה הפגנה כבירה של אמונה ובטחון בנותן התורה.

בשבחה של אכסניה

קבוץ שעלבים קובע ברכה לעצמו בביצוע פעולות רבות ומקיפות והקמת מפעלים לעם ולארץ, להגדיל תורה ולהאדירה. חברי הקבוץ הראו תמיד נכונות לקבל על עצמם עול דאגה לעניני כלל ישראל; לעניינים שהם מחוץ למסגרת הצרה של הישוב הקטן, והוא יכול לשמש דוגמה לכוחה של חברה שיתופית חלוצית. ובודאי אין זה מקרה, שהקובץ הזה, הראשון מסוגו בתולדות ההתישבות הדתית, מופיע ביזמת קבוץ שעלבים ובהוצאתו.

הקבוץ נוסד על ידי גרעין נח"ל של "עזרא", ארגון הנוער החרדי בא"י. גרעין זה היה מורכב מבנים ובנות מבתים מסודרים ומבוססים, אשר עזבו את החיים הנוחים בעיר ואזרו כח ועוז להתישב בתנאים קשים ביותר מתוך אמונתם הגדולה ואהבתם לארץ ישראל ומתוך רצון לתקוע יתד לבנין ויצירה תורתית, בדרך העולה ירושלימה, להר בית ה'.

יכולני להעיד, שלא ראיתי פינה נידחת, שוממה ועזובה, כמו המקום עליו הוקמו בי"א מנחם אב תשי"א האוהלים הראשונים של קבוץ שעלבים. מקום סלעים וטרשים, ללא דרך וכביש, על הגבול הירדני דאז, ומרוחק מישובים יהודיים אחרים.

כאמור, חברי שעלבים לא הסתפקו בהקמת ישוב חקלאי לתפארת, בבניית בית ועתיד לעצמם, אלא עשו והצליחו גם בשטחים צבוריים, חברתיים וחנוכיים רבים.קיבוץ שעלבים היה בין היוזמים להקמת "המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה" ונושאי העול של ניהולו ושל בית המדרש להלכה בהתישבות. חברי שעלבים נושאים מאז ומתמיד בעול הארגוני והחינוכי של תנועת הנוער "עזרא". בקבוץ הוקם אולפן לעולים חדשים הפועל בהצלחה זה עשר שנים ומוסיף עולים ומתישבים בארץ ישראל וגם עושה רבות ל"עלייתם" הרוחנית־תורנית של חניכיו. הרבה בתים נאמנים בישראל הוקמו במרוצת השנים, הודות לאולפן הזה.

בקיבוץ קיימת מסגרת מיוחדת למתנדבות המשלבות עבודה בקיבוץ עם פעולות חינוך והדרכה בישובים טעוני טפוח באיזור. בנות הקיבוץ אף יסדו מרכז התנדבות בעיר לוד, המפתח פעילות ענפה בעיר ובאיזור.

לפני כשנתיים הופעלה לראשונה מסגרת למודית מיוחדת של "כולל חקלאי" בו משלבים לימוד ישיבתי עם עבודה בחקלאות. ועוד רבים הם התחומים והמסגרות בהם פוגשים את חברי שעלבים: קרוב רחוקים, עידוד עליה, פעילות למען יהודי ברית המועצות, עידוד וסיוע לאסירים ושיקומם, ארגון המתנדבות "עמינדב" ועוד.

ומן הראוי לציין, שכל העשיה המסועפת של חברי שעלבים, נעשית תמיד ללא

פרסומת וללא הבלטה; מעולם לא בקשו לעצמם "כסאות" ועמדות ואף לא כבוד וטובת הנאה. הכל נעשה תמיד בצינעה ומתוך תחושה של אחריות ושליחות.

וראוי להזכיר את הפעילות הרבה למען בית הספר התורני המשותף אשר בשעלבים, בו לומדים הילדים של חמשת ישובי פא"י אשר באיזור (שעלבים, מבוא חורון, מתתיהו, גמזו ומאור מודיעים). בית הספר מצטיין ברמתו החינוכית-תורנית ולומדים בו 280 תלמידים כ"י בשש כיתות בנים (א—ו) ושמונה כיתות בנות (א—ח).

גולת הכותרת של עשייה ברוכה זו, היתה הקמתה של ישיבת־שעלבים לפני יותר מעשרים שנה. היה זה הקיבוץ שיזם את הקמת הישיבה בראשותו של רבו הראשון של הקיבוץ, הרב מאיר שלזינגר שליט"א. הקיבוץ נשא בעול ההתחלה הקשה, יחד עם ראשי התנועה, וכיום מתנוססת הישיבה לתפארת במעלה הגבעה שמעל לקיבוץ.

קיבוץ שעלבים התפתח למפעל מסועף ומבורך, שצמח בשממה, בזכות האמונה והחלוציות התורתית העקבית. ישוב, אשר במרכזו עומד לתפארת בית הכנסת המפואר, המהווה מגדל־אור תורתי בדרך העולה ירושלימה.

"ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה"

בקובץ זה מדובר בעיקר על החברה השיתופית, הקיבוץ והמושב השיתופי. רעיון הקיבוץ הוא אחת ההסתעפויות של הרעיון המרכזי של השאיפה לשוויון, חופש ו"עולם יותר טוב", המנסר בעולמנו במאה האחרונה. רעיונות החופש, השוויון והסוציאליזם קסמו מאוד להמונים עם התחלת המאבק למענם. נושא זה מטריד עד היום מאות מליוני אנשים ברחבי העולם. במשך הזמן התברר, שלא כל מה שקוסם ונוצץ אכן מתבצע בצורה הנכונה, והביצוע הפגום מסוגל להפוך טוב לרע ואור לחושך.

הדוגמה הקלאסית לביצוע הרעיון הכולל של הסוציאליזם היא רוסיה הסובייטית הגדולה. אין ספק, כי דוגמה זו הכזיבה עד מאוד, ושהיא רחוקה מהגשמת היעדים הגדולים של צדק, משפט, שוויון וחופש לכל.

כדי לעמוד על ייחודה של החברה השיתופית התורתית — בניגוד לנסיונות ההגשמה של הסוציאליזם הכפרני, כדאי לעמוד על סיבות הכשלון האיום של הנסיון הקומוניסטי ברוסיה הגדולה.

זכורני, כשהייתי לפני למעלה מששים וחמש שנים, יחד עם אבא ר' שמואל זצ"ל, בבית המדרש, הגיעה הידיעה המסעירה על נצחון המהפכה הקומוניסטית ברוסיה. בדרך כלל נתקבלה ידיעה זו בשמחה ספונטנית על נצחון לוחמי הצדק

והשוויון. אבא ז"ל צינן קצת את ההתלהבות, בהעמידו את השאלה: "האם ללנין, לטרוצקי ולחבריהם אין יצר הרע?", והוא הביע את חששותיו מפני הקמת ממשלת־זדון חדשה, במקום זו של הצאר, אם כי בשינוי אישים ובשינוי נוסחאות.

אחרי זמן קצר התברר שאכן יצר השלטון ויצר הנקם ושאר המדות הרעות, הובילו את אנשי המהפכה למעשי הרג ביזה ושחיתות, שעלו בהרבה על מעשיהם הנפשעים של אנשי המשטר הצאריסטי.

התברר שבסופו של דבר אין המשטר קובע, אלא האדם, כפי שכתב ד"ר יצחק ברויאר זצ"ל: "מי שרוצה לשנות את הכלכלה, עליו לשנות את האדם עצמו". שנוי סדרי הכלכלה, ואפילו שנוי המשטר, אין בהם כדי להביא מרפא לסיבוכים המתחדשים חדשים לבקרים, עקב העובדה היסודית של "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". את התיקון הכללי יש לחפש בעיקר בתיקון האדם.

מובן, שיש צורך לחפש דרכי שלטון וניהול מתוקנים וישרים, האדם צריך אמצעים, שופטים ושוטרים — מכל הסוגים, כדי לשמור על עצמו ולמנוע מעצמו סטייה מדרך הישר. כך כתוב בספרי חסידות, שבן־אדם צריך להתפלל לצמצום הבחירה החופשית שלו — להעמיד לעצמו גדרים וסייגים, כדי שלא יבוא ח"ו לידי נסיון, ולידי סטיה מדרך הישר. ומעל לכל יש צורך באמונה בבורא העולם ומנהיגו, כי אם אין "יראת אלקים" במובן הפשוט ביותר, הרי בסופו של דבר הכל מותר ואין מעצור של ממש. דבר זה נמצא בתורה עוד בהתחלת דרכה של האומה, בדבריו של אברהם אבינו ע"ה: "ויאמר אברהם, כי אמרתי, רק אין יראת אלקים במקום הזה, והרגוני על דבר אשתי".

מובן מאליו, שהחברה השיתופית המצומצמת לישוב אחד ולקהילה אחת, עם משטר דמוקרטי ותקנות המבוססות על חסד, צדק ויושר, מוגנת יותר מפני התנוונות. מה שאין כן מדינה שיתופית גדולה, בה קיימת בעליל הסכנה שה"דיקטטורה של הפרוליטריאט" תיהפך תוך זמן קצר לדיקטטורה זדונית.

לפי דעתי, אין הכרע בתורה לגבי צורת המשטר הסוציאלי והכלכלי. גם צורת המשטר המלכותי לא התקבלה אלא בהסתייגות, כידוע מדברי שמואל הנביא. אצל כל שליט קיימת הסכנה, שבמקום שיכניע את עצמו בפני מלך־מלכי־המלכים הקב"ה והוראותיו, יתפוס את השלטון לעצמו, ובמקום להיות עבד לעם ולהקדיש את הכל לטובתו, יתאמץ להגדיל את שלטונו־הוא.

שונה המצב בחברה דמוקרטית, בה נבחרים בעלי התפקידים לזמן קצוב. החברה השיתופית בהתישבות מצטיינת גם בשילוב של העיסוק בהנהגת הציבור והעיסוק בעבודה ובמלאכה. גם אלה אשר עוסקים בתפקידים צבוריים רואים בזה שליחות לתקופה מוגבלת ובתום התקופה הם חוזרים לעבודה בשדה ובסדנה, בלול וברפת. הכל נעשה מתוך תחושה של שליחות, ועל ידי כך מונעים יצירת משרות של שלטון

והנהגה בלבד. חז"ל אומרים במסכת אבות: "אהוב את המלאכה — ושנא את הרבנות". והעיר הרבי מקוצק זצ"ל: בכל דבר יש "מלאכה" ויש "רבנות", היינו עשייה ממש וגם כח־הכרעה ושלטון. עלינו להדגיש בכל משרה — גם במשרה שהיא מעצם טבעה בבחינת "רבנות" את צד העשיה והמלאכה ולמנוע מצד "הרבנות" להשתלט עלינו.

זהו היתרון של החברה ההתישבותית־שיתופית העוסקת בישובה של ארץ ישראל ובנינה, חבריה מתפרנסים מיגיע כפיים תוך שוויון במעמד ובזכויות, וכולם שותפים בניהול ובאחריות בכל תחומי החיים של הישוב ושל המשק, של החברה ושל הקהילה.

כאמור, לכאורה אין הכרע בתורה בנוגע לצורת השלטון, וביחוד בנוגע לצורת המשטר הכלכלי והחברתי. אבל נמסר לנו בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה על נושאים שונים כגון: משטר הקרקעות בארץ ישראל, דיני העבודה, שמיטת קרקעות ושמיטת כספים, דיני עבדים, הנתינה לאח אשר "מטה ידו", מתנות עניים ודיני צדקה וחסד ועוד ועוד.

גישתם של חז"ל, בימים קדומים, אל העבודה והמלאכה ואל העובד, היתה שונה מיסודה מהמקובל בחברה הכללית — גם במתורבתת ביותר, בתקופות אלה. בזמן שחכמי יוון ראו בעבודה דבר בזוי שאינו מתאים לאיש חפשי ולחכם אלא ל"עבדים", העריצו חז"ל את העבודה והם עצמם עסקו בכל העבודות ובכל המלאכות, עד שאמרו (בראשית רבה, פ' ויצא), שגדולה זכות המלאכה יותר מזכות אבות. והפתגם אומר: "מלאכה — מלוכה", שבעבודה יש תפארת מלכותית.

יש בתורה שורה של חוקים וצווים הקובעים משטר של צדק, משפט וחסד לכל. חוקי הקרקע, כגון חוק היובל, גאולת הקרקע וכד', יש בהם כעין משטר "סוציאליסטי", המיועד לשמור על הקשר של האדם ואדמתו ועל חלקו של כל יהודי באדמת ארץ ישראל והוא מונע יצירת המוני עקורים ותלושים הנקראים בלע"ז "לומפן־פרולטריאט".

יש חוקים לשמירת הקרקע ולשמירת הסביבה מבחינה אקולוגית, ולא רק מבחינה כלכלית (ראה בפרקים הראשונים של מסכת בבא בתרא ועוד). חז"ל הסתייגו מהישיבה בכרכים ושיבחו את הישיבה בכפר בישובים חקלאיים.

יש בתורה — זה בצד זה — דיני גניבה, גזילה והשבת אבידה, המחמירים עד מאוד בשמירת הרכוש של הפרט, ויש מאמר האומר: "הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו", ויש דיני ריבית המלמדים על עקרות (עי"ן פתוחה וקו"ף קמוצה)

הכסף, דהיינו שהכסף לא יתן פירות ורווחים, אלא רק העבודה. (עיין בספר "נחליאל" של ד"ר יצחק ברויאר זצ"ל).

במסכת בבא מציעא (סוף פרק השואל) יש שורה של דינים בענין היחס לעבודה ולעובד, המסתמכים על הפסוק "למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור", שיש בהם מהנוהגים המתקדמים ביותר לגבי היחס לעובדים.

יש בחז"ל עקרון של "ישוב העולם" ו"ישוב ארץ ישראל" המשפיע בהכרעות הלכתיות, ומכאן השבח לעבודה בחקלאות. ה"חתם סופר", כידוע, כולל בזה את כל העבודות הקונסרוקטיביות והיצרניות בארץ ישראל.

החברה השיתופית תורתית איננה מסתפקת בשאיפה לעצב את החיים הדתיים של החברה ושל הפרט, ושואפת לתיקונם של כל תחומי החיים — חיי הישוב, המשק, הכלכלה, המסחר, המשטר והממסד. ואכן, יש לחברה הזאת את כל המרכיבים החיוביים על מנת להגיע למטרה הנרצית.

השתייכותו של האדם לחברה טובה, היא מרכיב חשוב עד מאוד להצלחתו במאמציו להטות את דרכיו לטובה, כדברי הרמב"ם (הלכות דעות, פרק ו'): "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי רעיו וחבריו... לכך צריך האדם להתחבר לצדיקים... ויתרחק מן הרשעים... כדי שלא ילמד ממעשיהם... וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים... ילך למקום שמנהגותיו צדיקים" ("מדינה" פרושה כאן מקום, עיר, ישוב).

מדברי הרמב"ם יש ללמוד את החשיבות המכרעת שיש לחברה ולדפוסי החברה ומשטרה על חיי האדם.

בפרקי אבות, פרק ה' משנה י' נאמר: ארבע מדות באדם, ואחת מהן היא "שלי שלך ושלך שלך — חסיד". המהר"ל מפראג בספרו "דרך חיים" אומר: יש מקשים, איך אפשר לומר "שלי שלך ושלך שלך" יהיה חסיד, כיוון שלא מקפיד על שלו ויתן כל אשר לו לאחרים? (וכוונתם לומר שאין זו נחשבת כמדת חסידות).

דומני, שהקושיה הזאת איננה תופסת, כי במשנה זו אין המדובר בנתינת צדקה, שלגביה אמרו חז"ל "המבזבז, אל יבזבז יותר מחומש". כיון שבאותו פרק באבות ישנה משנה מיוחדת המדברת על "ארבע מידות בנותני צדקה", הרי בהכרח המשנה הקודמת איננה עוסקת בנתינת צדקה. אלא המשנה הזאת מדברת על המידות של האדם, ועל נטיותיו ותכונותיו בעיסוקיו בענינים הכלכליים בכלל. ועל זה אמרו חז"ל, כי מידת החסיד היא "שלי שלך ושלך שלך", דהיינו שיתן את חלקו לצבור ויתפרנסו כולם ביחד, בנוסח הסיסמה הידועה: אחד בעד כולם, וכולם בעד האחד. החיים של החסיד הם חיים של "נתינה" והטבה לזולת, מבלי שיצטרך

לבריות ובלי שיחסר לו לפרנסתו ח"ו. עד כמה שבן־אדם צריך להרגיל את עצמו ל"נתינה" למדנו מדבריו של בעל ה"חזון איש" זצ"ל, שאמר פעם לאחד מבאי ביתו, שהיה פקיד בבנק: תשתדל תמיד לעסוק בנתינה, אפילו שזה לא כסף שלך, כי האדם צריך להשתדל תמיד לתת ולהשפיע לזולת, ויש להרגיל עצמו בזה!

כבר לפני שישים שנה הרימו חברים יקרים אשר התארגנו במסגרת "פועלי אגודת ישראל" בפולין את הדגל של החיאת הצדק הסוציאלי של התורה, וניהלו מאבק קשה למען הטבת מצבו של הפועל החרדי. עם השואה אשר פקדה את יהדות אירופה, נקטעה פרשה מפוארת זו. למרות העליה הגדולה אשר חלה ברמת החיים של הפועל, גם של הפועל החרדי, עדיין יש הרבה לפעול בתחום זה — "מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו". ההגשמה של הצדק התורתי צריכה ויכולה להיות רק בארץ ישראל. על ההתישבות השיתופית התורתית, על כל זרמיה ודפוסיה, להרים את הדגל הזה בכח ובעוז. יש ליזום לימוד ומחקר מקיף על חלקי תורה אלה, על המצוות בין אדם לחברו, ועל כל הענינים הסוציאליים והחברתיים שמסתעפים מהם, ללמוד אותם ביסודיות, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות בחיים המעשיים.

ההתישבות התורתית עשתה גדולות ונצורות בלימוד המצוות התלויות בארץ והחיאתן והשפעתה בתחום זה רבה בכל הציבור הדתי. תפקידה להמשיך גם בנושאים אלה של ישום חוקי התורה בחיי החברה והכלכלה, המהווים חלק מרכזי בתורתנו הקדושה, כדי שנזכה לתורה שלמה, "משפטי ה' אמת — צדקו יחדיו" — בזמן שצדקו יחדיו.

מי יתן, והקובץ הזה, יעורר ויתרום להרחבת השורות של ההתישבות התורתית השיתופית, ולהחזיר את עטרת המצוות שבין אדם לחבירו ליושנה, כי "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". על ידי הגברת הצדק נגביר את כוח הקדושה, כנבואת הנביא ירמיהו (פרק ל"א, כב): "עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו, בשובי את שבותם, יברכך ה' נוה צדק הר הקודש", כי הצדק סולל את הדרך להר הקודש.

לשמחת לבב זכיתי לראות את הנוער, אשר לבבו ער לתורה ולמצוותיה, לקיימה לעבדה ולשמרה בחדות עוז. אשרי עין ראתה בימים האלה, המוסיפים תקוה לישועות הנבאות לשיבת בנים לגבולם, ומלאה הארץ דעת ה'. ובגילי שמחה הנני חותם בברכה שיצליחו בכל פנותיהם, ויזכו לראות בנחמת ציון, כנפשם הטובה ונפש החותם ברכה, **אי"ש.**

יום ב, ב' תמוז ת"ש

דברים שכתב מרן בעל "חזון איש" זצ"ל בספר־האורחים של קיבוץ "הנוער האגודתי" בכפר סבא, בבקורו במקום.

השותפות והשיוויון

חברה לתורה ועבודה של רבני ירושלים לפני שמונים שנה —
הרב שבתי דב רוזנטל
שטר התקשרות של חברת "אהבת שלום"
קנין וחברה — הרב אלימלך בר־שאול זצ"ל .
שלמות האדם וחיי השיתוף — הרב יעקב פילבר
השיתופיות והשיויון — הרב שלמה אבינר
על השיתופיות והשיויון בקיבוץ התורתי — שמואל עמנואל
שלי ושלך — אפרים יעיר
חטאת ציבור מול חטאת יחיד — הרב שלמה אבינר
ערבות בקהילה שיתופית — הרב הושע רבינוביץ
מושב שיתופי? — הרב שלמה אבינר
הסתפקות במועט כערך מהותי בדרכי התורה ובחיי הקיבוץ התורתי —
ד"ר משה זקס